

12 Mart Romanlarına Genel Bir Bakış

Sanattan genellikle, sanat dışı işlevleri yerine getirmesi beklenir. Devrim silâhi olması, ajitasyon yapması, propaganda yapması, bazen de teorik bilgi vermesi istenir. Sanat, yapısı gereği bunları yapamadığı için sık sık küçümsenir de. Oysa sanat ayrı bir bilgi çeşididir ve bunları yapamaz ama, sanatın yapabildiğini de başka hiçbir şey yapamaz. Sanatsal bilgi, teorik bilgiye benzemez, ama onunla çelişmez de. Gereğinde sanat da teorik bilgiyle aynı olaya, aynı alana bakar, yalnız onun bakış tarzı değişiktir. Teorik bilgiyi tamamlar sanatsal bilgi; bu nedenle, onsuz edilmez bir şeydir. Sanatsal perspektife sahip olmamak, şüphesiz herkes için bir eksiklik. Öte yandan, doğru teorik bilgiye dayanmayan sanatın başarılı olması da kolay değildir.

12 Mart dönemi, teorik bir araştırma alanı olduğu kadar, sanatsal bir araştırma alanıdır da. Toplumsal hayatın gerçekten sarsıcı, etkileyici bir olayı olarak, bu etkilerini sanat dünyasında da göstermesi kaçınılmaz bir şeydi. Nitekim, 12 Mart'ın çarpıcı görünüşleriyle ilgili pek çok eser yaratıldı. Bunun dışında, 12 Mart sonrası şu birkaç yılı içinde yazılan çok sayıda edebî ürün, doğrudan doğruya 12 Mart'la ilgili olmasa da, bu olayın politik titreşimlerinin etkisini taşıdı ve yansıttı. Türkiye'de yazılacak «politik roman», 12 Mart sonrası yeni bir aşamaya yükseldi.

Bu etkileri taşıyan sanat ürünlerine tek bir yazıda eğilmek mümkün değil. Her biri belli bir sorunu ele alan ve çeşitli sorunsalları yansıtan bu romanların bazılarını ayrı ayrı değerlendirmek gerekiyor. Ama, bir ya da birkaç sorunu ele almak ve bunlar açısından birkaç esere birden bakmak da uygulanabilir bir yöntem. Bu konuda yazacağım bu ilk yazıda böyle bir yöntem uygulamak istiyorum. 12 Mart döneminin, belli başlı özelliklerinden biri, işkence sorunuydu. Olayın, kamuoyuna en çok çarpıcı gelen yanıydı bu. 12 Mart dönemiyle ilgili romanlara baktığımızda, aynı sorunun orada da en belirleyici işleve sahip olduğunu görüyoruz. Yani, işkence, 12 Mart'ın hem kamuoyunca algılanmasında, hem de romancılarımızın sorunu ele alışında, temel öge oluyor. Bu, ilginç bir yakınlık.

Birçok insanın hapisaneye girdiği dönemlerde ister istemez bir «içeridekiler/dışarıdakiler» ayrımı oluşur. 12 Mart süresince de böyle bir ayrım vardı. En şematik biçimiyle, «içeridekiler» hapse giren devrimcilerse, «dışarıdakiler» de kamuoyu

olur. Romancılar, birincileri, ikincilere anlatmakla yükümlü olur.

Gelgelelim, romancıların da, böyle bir işi yapabilmeleri için, «içeridekiler»e yakın olmaları gerekirdi. Tabii bunu fiziksel bir anlamda söylemiyorum, yani romancıların da hapisane «içinde» olması gerektiğini söylemiyorum. Hapisanenin değil, ama **sorunun** «içinde» olmaları gerekiyordu. Aslında, genel bir sorundur bu: basit fiziksel konum dışında, sorunun içinde, ya da dışında olma ayrımı.

Çeşitli yanlış anlamlar yaratabileceği için, açıklaması güç bir konu bu. Böyle bir ayrım vardı, derken, bu ayrımı bir değer ölçütü gibi kullanmıyorum. Yani, içeridekiler iyiydi, dışarıdakiler kaytarmıştı gibi bir düşünce hiç yok kafamda. Olay bundan çok daha karmaşık bir kere. Ayrıca, her devrimcinin baş görevinin hapse girmeye inanmıyorum. Hapse girmiş olmanın bir devrimciye fazladan bir şey kazandırması gerektiğine hiç inanmıyorum.

Fizikman orada veya burada olmak değil, sorunun içinde olmak anlamında söylüyorum bunu. Kimileri sorunun ta içindeydi, ama hapisanenin içinde olmadı. Kimisi de tersine, hapisane içindeydi ama sorunun hiç de içinde değildi. Aslında, burada da bir değer ölçütü koymuyorum. Sorunun içinde olmak, 12 Mart öncesinde ve sırasında yürürlükte olan «sol politika»nın içinde olma. Buna uzaktan bakarak gene sosyalizmin genel olarak içinde olanları kınamıyorum, ama **bu** sorunun dışında görüyorum.

ŞİİRLERDE 12 MART

O sıralar yazılan şiirlerden örnek vereyim. Birçok iyi ve dürüst şairimiz, genel olarak sosyalizmin içinde oldukları için, dönemin kargaşalı olayları arasında vurulanlara, işkenceye uğrayanlara sahip çıktılar, bu tarzda şiirler yazdılar. Genellikle «bireyci» diye anılan, hattâ bu yüzden suçlanan şairlerdi bunlar. Edip Cansever, Turgut Uyar, Ahmet Oktay ilk ağızda aklıma gelen birkaç ad. Şiirlerinin içinde çok iyi olanları vardı. Cansever'in **Sonrası Kalır** adlı kitabında 12 Mart yaşantısından kaynaklanan nice güzel şiirler var.

Buna karşılık, devrimci şiirin kavgasını yapan Ataç Behramoğlu'nun o dönemde yazdığı şiirleri düşünelim. Behramoğlu o sıralarda Türkiye'den çıkmış, sonra baskı dönemi bir **kâbus** gibi çökün-

ce dönüşünü ertelemişti. Yurt dışında şüphesiz başlıca sorunu burada olanlardı. Ama uzaktaki buradaki yaşantıya, dolayısıyla o da ancak genel şeyleri söyleyen şiirler yazdı. Örneğin, «Theodorakis'in Bir Şarkısı İçin» adlı kısa şiir şüphesiz Türkiye için de düşünülmüştü:

Bu şarkıyı ancak bir kız
Öldürülen sevgilisi için söyleyebilir
Gözleri ağlamaktan kurumuştur
Ve gelecek günlere olan inanç
Kalbinden gitmemiştir.

Bu da ancak «dışardan» bir yaklaşım olabilir. Çünkü şair burada, genel olarak devrimci bakıyor; bu süreç içinde, ama genel olarak, «gelecek günlere... inanç», gözyaşlarını çarçabuk kurutabilir. Ama olaya bireysel düzeyde baktığımızda, böyle olmadığını görüyoruz. O kadar da kolay kurumuyor o yaşlar; ölenlerle birlikte, bazen sağ kalanlar da yaşayan ölümler haline geliyor. Üstelik bunun, «gelecek günlere inanç»la çelişen bir yanı da yok. Ama o inancı, didaktik bir devrimci şiir malzemesi olmaktan çıkarıp soruna somut düzeyde baktığımızda, hem gerçek, hem de trajik olanı yakalamak mümkündür. Behramoğlu fikren buna uzak olmadığı halde, raslansal fizik uzaklığı nedeniyle, devrimciliğin genel doğrularını dile getirmekle yetindi; buna, bir devrimci olarak, belki kişisel bir ihtiyaç duyuyordu.

Bu saydığım «dışarıda» örneklere karşı bir de «içeride» olmanın örneğini vereyim. Şiirden söze başladığımızda göre, bu örnek de şiirden olsun. Şaşırtıcı gelebilir ama, «içeride» olmanın örneğini İsmet Özel'den vereceğim. İsmet Özel Marksizmi bırakıp «Müslüman olma» karar vermeden önce yazdığı bir şiirde şunları söylüyordu:

Karanlık sözler yazıyorum hayatım
hakkında.
Aşklarım, inançlarım işgal altındadır
tabutunun üstünde zar atıyorlar
cebimdeki adreslerden umut kalmamıştır
toprağa sokulduğum zaman çapa vuran
adamlar
denize yaklaşınca kumlar ve çakıtaşları
geçmiş günlerimi aşağılamaktadır...

Öteki «içeridekiler», cebindeki adreslerden umut kalmamanın anlamını çok iyi bilirler. Çapa yapan adamların geçmişlerini niçin aşağıladığını da sonradan çok kişi anladı. Şiirin sonu şöyle geliyor:

Ve şimdi birçok sayfasını atlayarak bitirdiğim kitabın başından başlayabilirim.

12 Mart yaşantısı için söylenecek en büyük doğrulardan biri bu olsa gerek. İşte, yaşantıyı «içeriden» yaşamak derken böyle bir şeyi anlatmak istiyorum. Bunları yazabilen İsmet Özel'in şimdi bambaşka yerlerde olması tarihin cilvesi tabii. Ama bu durum dahi, onun sorunu o vakit-

ler ne kadar içeriden yaşadığının bir kanıtı aslında. Bu olayı böylesine kanıyla canıyla yaşadığı için, sonu da böyle oldu İsmet Özel'in. Onun geçtiği süreci anlamak da bir bakıma 12 Mart yaşantısını epey zengin bir kaynaktan okumak demektir.

İŞKENCE VE SUÇLULUK SORUNU

Ama bizim konumuz 12 Mart'ın şiirleri değil, romanlarıydı. Şimdi gelelim romanlara. Romanlarda da burada açıklamaya çalıştığım «içeri/dışarı» ayrımının büyük bir önemi var. Bu yazının odak noktası yapacağım «işkence» konusunun işlenmesi de buna bağlı bir şey.

12 Mart olayı karşısında yazarın, «içeride» veya «dışarıda» oluşuna göre alacağı tavır, romanın yazılışında iki ilkedden birine yer vermesini belirler. Olayı «dışarıdan» yazacak olan kişi, devrimcileri yüceltmeye yoluna gidecektir. «İçeriden» bakan kişi ise eleştirelliği benimseyecektir. Bu, şüphesiz, yıkıcı bir eleştiri değil, gelecekte daha doğru bir şeyin kurulması amacıyla yönelik bir eleştiri olacaktır. Böyle bir eleştirelliği, yazılan romanların pek azında görebiliyoruz. Çünkü bu romanlar genellikle dıştan bakarak yazılmışlardır.

Böylece olunca, kamuoyunun 12 Mart imgesiyle romancıların 12 Mart imgesinin çakışması, ayrıca, bu çakışmanın, böyle yüzeysel denebilecek bir bakış için en çarpıcı motif sayılabilecek «işkence» sorununda gerçekleşmesi tamamen anlaşılır oluyor. Ama bu «işkence» konusunun bir de ayrılmaz tamamlayıcısı var: suçluluk sorunu. Çoğu 12 Mart romanının yazılışı, ortaya çıkan metnin görülür yüzeyi altında, işkence ile suçluluk sorunları arasında kurulmuş gizli bir dengeye bağlı.

12 Mart döneminin olaylarında, Türkiye'de varolan düzene karşı çıkan insanın önemli bir rol oynadılar. Olayın bütünü, egemen sınıfların iç hesaplaşmalarına bağımlıydı, ama devrimciler de, bu hesaplaşmayı yürüten güçlerden bazılarının kuklalarından ibaret değildiler. Türkiye'de rejimi ciddi bir şekilde tehlikeye sokacak bir köklü örgütlenme o günlerde yoktu, devrimciler çoğunlukla, altından kalkamayacakları işlere girmişlerdi. Bunun böyle olduğu sonuçlardan da bellidir. Ama sosyalizm kendisi, Türkiye'deki egemen sınıfların azımsayamayacağı bir güç ve bir tehlikeydi. Dolayısıyla sorun baştan sona bir provokasyonla açıklanamazdı.

Bu, 1960 sonrası ortaya çıkan ve 70'lere yaklaştıkça derinleşen bir sorunsaldı. Türkiye'nin bugünkü düzeninin ötesinde bir model anlayışından hareket ettiği için, 1960'a kadarki bütün sorunsallardan farklıydı. Yani, klasik «Jön Türk devrimciliği»ni aşan bir yanı vardı ve asıl belirleyici özelliği de buydu. Öyle sanıyorum ki bu durum, 12 Mart üstüne yazılmış ister teorik, ister sanatsal, bütün eserlerin başlangıç noktası, temeli olmalıdır.

Bu soruna bakarken, hukuk, bizi aldatmalıdır. Rejim vaktiyle kendini yasalarla güvenlik altına almıştı; öte yandan 27 Mayıs Anayasası, bu yasaların çerçevesini aşan özgürlükler getirmişti. Böylece hukukî yapının kendi içinde bir çelişki ortaya çıkıyordu. Ayrıca, 27 Mayıs sonrasının sınıf çatışmasında, egemen sayabileceğimiz sınıflar arasındaki kavga, bunların dışında olan Sosyalistler için de bazı hukukî boşluklar açmıştı. 12 Mart, bir yanıyla, bu hukukî karışıklığa son verme çabasıdır. 60-70 arasında 141-142 gibi maddelerin fazlaca uygulanmaması, özellikle 141'in neredeyse unutulması, tepede dönen kavganın bir yan-ürünüydü. Bu genel kavga içinde, sosyalistlerin çabaları da, sosyalistlerden «ilerici» olanlar tarafından savunuluyor, hattâ korunuyordu. Dolayısıyla, sosyalistler için, bazı nesnel koşullar kendileri olgunlaşmadan önce bunların kavramlarının — çoğunlukla çeviri kitaplarla — gelmesi ve sol için belirleyici olması, tasarlanmış bir provokasyon hareketinden çok, sözkonusu mücadeleden doğan boşlukların bir ürünüdür. 12 Mart birdenbire bu karmaşık hukukî yapıyı, aslına döndürdü. Burjuva cumhuriyeti, kendini savunmaya geçmişti.

12 Mart rejiminin «yasallığını» tartışacak değiliz. Zora gelmiş bir burjuva rejimi ne kadar yasal olabilir? İş bu kerteye geldikten sonra rejimin yasallığı bir propaganda malzemesidir, sonuç orada belirlenmez. Burjuva rejimi karşı-saldırıya geçince kendi yasalarını da yer yer çiğner, böylesi de zorunlu olur. Provokasyon da yapar, kendi eliyle iş yaptırtıp yapanları öldürtür de. Bunlar, burjuva sınıfının bütün dünyada başvurduğu politik manevralardır.

Gelin, daha açık konuşalım. Sorun şurada düğümleniyor: varolan yasalara göre suçlu muyduk, değil miydik? Ya da tersinden alalım: **suçsuzluğumuzu, varolan yasalara göre mi savunacaktık, yoksa toplumun gelişmesine göre mi?**

Bence yasalara göre suçluyduk, toplumun gelişmesine göre kendimizi savunabilirdik ancak. Bu ikinci temele göre yapılacak **savunma, yasaların kendilerini suçlamak demektir.** Çünkü bizler, toplum açısından meşru olanı yapmıştık, ama yasalar zaten toplum açısından meşru olanı yasaklamak için vardı.

Yeni yanlış anlamalara yol açmamak için kısaca birkaç şey ekleyim. Mahkemede elbette «keskinlik» değil, hukukî savunma yapılır. Bu da oynanan oyunun bir kuralıdır. Ayrıca, dediğim anlamda gerçekten «suçsuz» olan insanlar da vardır. Örneğin, şeytanca tasarlanmış bir «Sabotaj Davası»na sokulup kurban edilmek isteyenler gibi. Ama bunlar hepsi bir yerde istisnalardır. 12 Mart'ta sol açısından belirleyici olan, birtakim insanların bu düzeni aşmak istemeleri ve dolayısıyla yasalara ters düşmeleri.

Şimdi, bu konuyu yazarken, bu konuyu romanlaştırırken, bu sorunun ele almış biçimi, sanırım çok şeyi belirleyecektir. Şöyle anlatmaya çalışayım bunu. Diyelim ki ben bir romancıyım. Dev-

rimciyim aynı zamanda. Devrimci olarak, 12 Mart süresince vurulan, işkence gören, hapse atılan insanlara yakınlık duyuyorum. Onlara bunları yapan rejime de karşıyım. Bu olaylar üstüne roman yazacağım. Sevdiğim, tuttuğum devrimcileri nasıl savunacağım; uğradıkları haksızlığı nasıl anlatacağım? Onlar yasalara göre suçluysa, ama yasalar da topluma göre suçluysa, diyerek mi başlayacağım romanıma? Yoksa, onlar suçsuz insanlardı, yasaları uygulayanlar onlara haksızlık etti mi diyeceğim? Birinci yolun çeşitli sakıncaları vardır. Bu açıdan yazılmış bir roman bazı hukukî uygulamalara uğrayabilir. Örneğin, «suçu övme» gibi bir maddeye uyabilir, daha ağır bir hukukî suçlamayı da üzerine çekebilir. Bu, göze alınması gereken bir sorun — tabii bu anlatım yolu seçilirse. Ayrıca, sözkonusu romanların yazıldığı dönem, sorunun bu açıklıkla ortaya konması için politik bakımdan uygun mudur? Bu da mutlaka düşünülmesi ve doğru değerlendirilmesi gereken bir şey.

İkinci yola gelince, bu yol kolaydır ve ayrıca dolaysız bir pratik yararı vardır: propaganda değeri. 12 Mart veya benzeri bir baskı rejiminin başvurduğu insanlık dışı yöntemleri, hukuk dışılığını sergilemekte, kitlelere göstermekte elbette yarar vardır. Ben bunu hiç küçümsemiyorum. 12 Mart üstüne roman yazanları da bu açıdan kutluyorum. Yalnız, başlangıç noktası olarak ikinci yol benimsenince, dönemin gerçeğinin gereğince anlatılamayacağını söylüyorum. O zaman da, bizim için asıl değerli olan şey, teorik bilgiyi tamamlayan sanatsal bilgi eksik kalmış oluyor.

İşkence sorunu da bu yüzden ön plana çıkıyor: Sanıkların suçsuzluğunu kanıtlamak üzere devletin suçluluğunu vurgulamak için. Ama sorun böyle konunca, işkence akıl dışı bir zulüm haline geliyor. Bunun üstünde daha sonra durmak üzere, şimdi, buraya kadar söylenenleri somutlaştıracak bazı örnekler vereyim. Yeterli bir izlenim edinebilmek için bu örnekleri biraz uzunca tutacağız.

TARIK DURSUN VE SORUNSAZLI OLMAYAN BAKIŞ TARZI

12 Mart'a katılanların ne yapmak istediklerini gerçeğe mümkün olan en uzak biçimde anlatılardan biri, Tarık Dursun. Gazetelere yansıdığı biçimde Elrom olayını almış, kişileri değiştirerek, romanının olay örgüsünde bu eyleme merkezi bir yer vermiş. Devrimcileri temsil eden kişiler bir çeşit örgüt kuruyorlar. Bu örgütün kuruluşu ve amaçları, «polis raporundan» veriliyor. Bu da, üzerinde ayrıca durmak istediğim bir konu. Ama biz şimdi örgütün amaçlarını görelim; bunları, belki de Mahir Çayan'ı simgeleyen kişinin ağzından (ve bir ajanın raporu yoluyla) öğreniyoruz:

Millî Misak sınırları içinde ülke ve ulus birliğini esas tutarak sosyal adalet ko-

şullarını gerçekleştirmek, ilerici atılışlarla demokrasiyi kurmak, çağdaş uygarlığa, yani, sömürsüz uygarlığa kavuşmak; Atatürk'ün İstiklâli tam ilkesini gerçekleştirmek.

Amacımız yurttaki sosyalizmi kurmaktır, diyebilirdik. Şimdi bakıyorsunuz sol kesime, bir kısmı diyor ki; amaç sosyalizmdir. Ama ilki Millî Demokratik Devrimdir. O aşamadan sonra gelinir. Öbürü diyor ki, hayır, doğrudan doğruya sosyalizme gidilir...

Şimdi, böyle bir romanda, Mahir Çayan'ın savunmasında ve başka yazılarında bazı politik gerekçelerle «Sol Kemalistler» edebiyatı yapması, bazı cunta ilişkileri düşünmesi **eleştirilebilir.** Ama Mahir Çayan bununla **savunulmaz.** Tarık Dursun bunun tersini yapıyor. Şimdi görelim Mahir Çayan «örgüt» için neler düşünmüş.

Bu halde ne yapmak gerekir? Denemeler göstermiştir ki, bir yeni mihrak noktası kurup bütün ilerici örgütlere egemen olma çabası, yeni bir hizip ve ayrılık yaratacaktır. Bunun için sorunu bir iktidar ve iddia sorunu olarak değil, bir hizmet anlayışı içinde ele almalıdır. O zaman hem kendi açımızdan yararlı olacak, hem başka acılardan yararlı bir iş yapmış olacağız.

Bunları söylemekle Tarık Dursun'un ne demek istediğini anlamak gerçekten mümkün değil. «Acaba alay mı ediyor?» diye düşüncesi geliyor insanın. Başka örgütlerden ayrı değil, onlara «hizmet anlayışı» içinde bir kumpanya kuruluyor sanki. Hani, gazeteyle ilân da verebilirler, «İsteyen örgüt varsa, adam kaçırılır. Verilen adrese servis yapılır» filan diye. Alay değilse, örgüt kurmadılar mı demek istiyor Tarık Dursun? Ama bir sayfa sonra, «Biz ilerici hareketleri destekleyecek, hizmet edecek bir örgüt olmalıyız» gibi bir söz de var. Yani, öznel niyet ne olursa olsun, 141'in içinde bir durum. Üyesi, toplantısı, «çekirdeği», ihanet edene ölüm cezası, hepsi var. Onun için anlaşılıyor, yazarın nereye varmak istediği. Devam edelim, örgütün ilkelerine gelelim:

İlkelerimizi şöyle düşündüm: Cumhuriyetçilik baş koşuldur, milliyetçilik temeldir, devletçilik kalkınmanın yöntemidir, laiklik cumhuriyetin tamamlayıcısıdır, halkçılık vazgeçilmez yöntemdir. Milletten içinden halk ve ayrıcalık sınıflar ayrımı, milleti ikiye ayırıp tehlikeli çatışmalara yol açan bir durumdur, Millî birliği sağlamlaştırmak kaçınılmazdır.

Bu da doğrusu çok şaşırtıcı. Yaptıkları iş, Mahir Çayan grubunun eylemine çok benzeyen bu devrimci gençler, meğer altı ok ilkelerini tartışan C.H.P.'lilermiş. Bundan sonra daha ilginç şeyler geliyor. Bakkalların devletleştirilip devletleştiril-

meyeceği tartışılıyor. Devletçiliğin «her mahallede bir milyoner politikası» olmadığı söyleniyor, v.b.

Tarık Dursun'un bu romanı, yukarıda «yasalara göre suçluluk, topluma göre suçsuzluk» diyerek anlatmaya çalıştığım şeyi belki en iyi anlatan örnek. Beraatin yolu buysa ben mahkûmiyete hazırım. Burada anlatılan kişilerin asılları da herhalde böyle düşünürlerdiler. «Bizi savunma, başka ihsan istemez» demekten başka çareleri olamazdı.

Bu gibi şeyler, ancak **eleştiri** olarak konabilir. Ama o zaman da bu yerini bulmuş bir eleştiri olmazdı. Politik eylem düzeyinde bir hayli radikal görünen grupların ideolojide ciddi sağ eğilimleri barındırdığı söylenebilir. Ama sözkonusu grupların çoğu için, buradaki «savunma», bir «suçlama» olarak da fazlasıyla ağırdır.

Tarık Dursun, romana bir de iddianame koymuş. Çeşitli şeyler sıralandıktan sonra, iddianame şöyle bitiyor:

Suçun manevî unsuru bütün bu yurtda sayılanları kapsamaktadır. Yani, hedef, Devletin varlığıdır.

Burada anlatılan kişi Mahir Çayan'a — sözkonusu eylemden ötürü — çok benzediğine göre, merak ediyorum, Çayan şimdi sağ olsa kime hak verirdi: savcıya mı, Tarık Dursun'a mı?

12 Mart üstüne yazılmış romanlar arasında, Tarık Dursun'unki bence en kötüsüydü. Yalnız burada sözkonusu ettiğim nedenlerden ötürü değil, başka, daha «sanatsal» sayılacak birçok nedenden ötürü. Gazetecilikle romancılık arasında, ama romanı gazeteciliğe indirgemenin ötesine geçemeyen bir kitap. Burada ilk olarak bundan söz edişimin nedeni, 12 Mart suçlularının suçlulukları konusunu en bulanık hale getiren kitabın bu olmasıydı. Kitabın başka bir iki özelliğine daha sonra değinmek üzere şimdi yeni örneklerle geçelim.

FÜRÜZAN VE HÜMANİST SORUNSAZLI

12 Mart üstüne yazılmış romanlar arasında Füzuran'ın 47'liler'i en hacimli olanı. Füzuran'ın da romanında ele aldığı bu konu karşısında tam anlamıyla «dışarıda» olduğu söylenebilir. Hattâ roman, olaylardan önce «dışarıda» olan bir insanın, bu sorunu anlamak, bu olaylara karşın insanları tanımak için giriştiği **imgelemsel** bir çaba gibi de yorumlanabilir. Yani Füzuran burada bildiği bir konuyu sıralayıp, kafasında billurlaştırıp, sonra da yazmaya başlamıyor. Bilmediği bir konuyu yazarak öğrenmeye çalışıyor. 12 Mart olaylarına karşın insanları romanının kişileri yaparak onları kendi dünyasının insanları haline getirmeye ve böylece tanımaya uğraşır gibi.

Ama Füzuran insanları hayatın belli alanlarında oldukça iyi tanımalarına karşın, politik hayat içinde kavrayamıyor. Yarattığı devrimci kişilerin gerçek devrimcilerle ilgisi yok. Özellikle konuşma biçimleri çok aksıyor. Politik ideoloji ba-

kımından da, 1960 sonrasının değil, öncesinin sorunsalını görüyoruz. Köylerin sefaleti, ülkenin geriliği gibi konular, ön planda geliyor. Bu arada işçi sınıfından pek söz yok. İşçi sınıfı bakışı hiç yok. Yukarıda anlattığım anlamda yasal çerçevenin dışına çıkmıyor, bu romandaki devrimciler de: ne eylem, ne de ideoloji düzeyinde. Devrimcilikleri, Atatürk ilkelerinin dışına çıkmayan bir popülizm olarak kalıyor. Dolayısıyla, ahlâkî kökenli, hümanist bir yurtseverlik sorunsalı olarak konuyor her şey.

Birkaç belirleyici örnek üstünde duralım. Romanın kahramanı Emine, işkenceli sorguda sorulanlara şöyle bir cevap veriyor:

Ne istediklerini bilemiyorum adamlarınızın benden. 27 Mayıs Anayasasının koyduğu haklarla yasaların dışına çıkanlara karşı anayasayı savunmak için çabalıyoruz. Eğer bu suçsa biz bunu yaptık.

Bir başka bölümde, devrimci öğrencilerin sloganları ve bazı olaylar sıralanıyor. Yani, 12 Mart'ta vurulanlar, kovuşturmaya uğrayanlar, işkence görenler bunları söyledikleri ve istedikleri için başlarına bu işler geldi gibi bir sonuca varılıyor:

Eylemlerin yüreklilikle girişilip sürdürüldüğü bu toplantılar ve yürüyüşler açıkça yapılmıştı. «Sağ sol yok, boykot var». «Türkiye'de Türk subaylarının bile giremediği Amerikan üster.» «Çalışanların % 90'ı gelirin % 42'sini, kalan % 10'u nasıl % 58'ini alabiliyordu bakalım.» «Gündeliği 15 liraya iş bulamayana karşı günde 250 bin lira kazanmanın yolları hangi toplum düzeninden geçer.» «27 Mayıs demokratik özgürlükçü anayasasını savunup geçerli yasalar haline getirmek, halkımıza mal etmek görevimizdir.» «Daha çok Vietnam'lar.» «Ekim 1969 Samsun-Ankara Mustafa Kemal yürüyüşü.» «Şubat 1969 emperyalizme karşı işçi yürüyüşü.» «Kanlı pazar,» «Mart 1970, Bağımsızlık için ant.»

Dikkat edilirse bunlar hepsi de demokratik veya anti-emperyalist sloganlardır. Anti-kapitalist görünümü olanlar da «sosyal adaletçi» niteliktedir. Şüphesiz bunlar, o dönemlerde çoğu haklı olarak ortaya atılmış sloganlardı. Günün somut sorunlarına dayandırılmışlardı. Ama 12 Mart yetkilileri, belki de aynı kavganın karşıt ucu oldukları için, sorunu Sosyalistlerin koyduğu ya da koymasına gerektiği şekilde ele almışlardı. Yani, devrim sürecinin kesintisizliğini, demokratik ve anti-emperyalist mücadelenin, anti-kapitalist özün parçası olduğunu ve kapitalizmin dışında bir düzen için mücadele edildiğini anlamış ve ona göre davranmışlardı. Nitekim, 1960 sonrası hareketleri, geçmişin burjuva cumhuriyeti sınırlarını aşmayan ilericiiliğinden ayıran asıl tanımlayıcı özelliğini meydana getiren şey de buydu. Füzuran için burasına pek değinmiyor.

Bu asıl belirleyici boyut ihmal edilince, gençler, her gerçek ilerici ve «milliyetçi»nin istemekte haklı olduğu şeyleri istedikleri için eziliyorlar. Emine'nin evinde Guevara'nın da, Atatürk'ün de resimleri var:

Gözlerinin açık rengi, palaskasının sıkılığında gövdesinin düzgünlüğü belirgin öndeki genç subayın, hemen ardında duran topluca adam da onunla aynı noktaya bakıyor...

— Atatürk mü bu, demişti annesi, hiç görmemişim bu fotoğrafını.

— Evet, İstiklâl savaşının eşsiz güzellikteki fotoğraflarından biridir. Baş komutan Gazi Mustafa Kemal'in resmi.

Gençlerin istekleri böylece yasal ve ayrıca ideolojik bakımdan meşruluk sınırları içinde konuşsa bile, hesabı verilmesi gereken bir şey daha kalıyor. Gençlerin **davranışları** bu sınırların dışına taşmıştı. O zaman Füzuran, «provokasyon teorisi»ne sarılıyor. Bu, çeşitli yerlerde açık açık söylenmiş:

Bu adamlar, arasız soran, toptan yok etmeyi tam hak etmiş olmak isteyen bu adamlar neyi bilmiyorlardı ki? Gazetelerde, caddelerde, alanlarda, dört bir yanda oluşup duran sosyo-ekonomik, siyasal itişmeyi ezebilmek için şimdi gençleri toplayarak eğitim görmüş işkencecilerle Hipokrat yemini etmiş doktorlara bırakıyorlardı.

Emine, sorgusu sırasında bunu sorgucuların yüzüne de bağıır:

Biz bağıırırken siz de alanlardaydınız. Sizin adamlarınız da üniversite anfilerindeydi. Dersleri bizle birlikte dinliyorlardı.

Bir oyuna geldiklerinin bilinci, Emine'de, yakalanmadan önce belirmeye başlamıştır:

Gizli saklı olmayanlar, şimdi gizlilik, ihanet havasına büründürülüyordu. Tüm bunlar için de gerekli sayılan biçimsellikler acımasız deneniyordu. Kentin olaylara tanıklık edenleri gördüklerini unutuuyorlardı... Yaşadıkları çevrede, sabaha karşı alınmaları suçlanmalarını daha kolaylaştırıyordu. Alanlarda bağırmalarına inançlarını yazmalarına olanak tanıyanlar bugün onları ve olayları birden karşılarında görüvermişçe ağır karanlık bir ezicilikle davranıyorlardı.

Ve son olarak:

Yaşları doğumları aşağı yukarı 945'le başlayıp 47-48 arası değişen hattâ bazen 51'e varan yani ortalamasına 47'liler diyebileceğimiz kuşağı kısırmaya çalışıyorlardı. Amaçladıkları oyunun parçalarından biriydik. Füzuran'ın burada bütün içtenliği ile isyan

ettiği provokasyon şüphesiz bir olgudur. Bu, var-

dı olup bitenlerde. Ama olayların sadece bir yanıydı.

A. PROVOKASYON KONUSU

12 Mart'dan bu yana en fazla sözü edilen, ama sözü edildikçe metafizik bir anlam kazanan provokasyon sorununu başka bir yerde, özellikle Erol Toy'un **İmparator**'unu incelerken ele almak istiyorum. Ama bu konu, bu yazı çerçevesi içinde de özsel bir öge olduğu için, bu kaçınılmaz durağa kısaca uğramamız gerekecek gene.

Şöyle hayalî bir durum düşünün. Bir gösteri sırasında, göstericiler güvenlik kuvvetleriyle karşı karşıya gelmiş. O sırada, göstericiler arasından biri silâh çekip ateşliyor. Bunun üstüne iki taraftan da birçok kişi silâha sarılıyor ve kan gövdeyi götürüyor. Sonradan, ilk silâhı atanın ajan provokatör olduğu tesbit ediliyor.

Şimdi, böyle bir olay gerçekten provokasyon mudur? Bir anlamda, evet, öyledir. Ama önemli olan, ajan provokatörün yaptığı işin kitlede karşılığını bulmasıdır. Dolayısıyla provokasyon dediğimiz şey, filan yere sızmış ajanlarla değil, **hareketin kendi yapısıyla** açıklandığı zaman anlamı olur. Yani, asıl provokasyon kişisel (ajanlara bağlı) değil, **yapısaldır**.

Bu anlamda provokasyonu en kısa şekilde şöyle tanımlayabiliriz: bir hareket, toplumsal dengede, kendi gücüyle sonunu getiremediği ve getiremeyeceği bir değişimi başlatıyor, böylece başlayan olayın ipleri daha sonra başka güçlerin eline geçiyor, sonucu o başka güçler kendi denetimleri altında istedikleri gibi belirleyebiliyorlarsa, başlangıçtaki hareket provokasyon sonucunu vermiş olur.

Ama böyle bir durum varsa —ki 12 Mart döneminde su götürmez biçimde vardı— o zaman bunun tartışması, hareketi provoke eden dış güçlerden çok, hareketin kendi içsel dinamiğinin niteliğiyle açıklanmalıdır. Böyle bir konu, hareketin **kendiliğindenci** karakteriyle ilgili bir sorundur. Ele alınması, dıştaki güçlerin suçlanmasından çok, hareketin iç eleştirisini gerektirir. Füzuran da bu amaçla, bazı devrimci kişilere, «İşçiler, köylüler, bize hazır mı?» gibi bazı sorular sordurmuş. Ama bu sorunun ciddi ciddi sorulması bile, aslında bilinçsiz bir eleştiriyle yüklü.

Bu eleştirinin bu romanlarda yer alması imkânsızdı, çünkü bu eleştiri, Tarık Dursun ya da Füzuran'ın hareketin ideolojisi ve hareketin yasalığı olarak koyduğu çerçevenin eleştirisi demektir; yani, hareketin teorik analiz bağımsızlığını kuramamasına, karşısındaki güçleri yanlış değerlendirmesine, v.b. Böylece, bu romanlar açısından, bir kısır döngüye giriyoruz: «Çocuklar masumdu» gibisine konan ideolojik meşruiyet endişesi, aslında, varolduğu ölçüde, hareketin başlıca zayıf noktasını oluşturuyor.

B — İŞKENCE VE İNSANLIK DURUMU

Fakat bu provokasyon yorumu, yani 60 sonrası devrimci hareketin **dıştan** müdahaleyle yaptırıldığı ve provoke edildiği görüşü, sözkonusu romanlarda «işkence» sorununun ele alınış biçiminde de temelden belirliyor.

İşkence elbette insanlık dışı bir uygulamadır —kimin tarafından yapılırsa yapılsın. Korkunçtur. Ama **akıl dışı** bir şey değildir. Bir «ortaçağ kalıntısı», «çağdışı bir uygulama» değildir. Dünyanın en gelişkin burjuva sınıfları da kavganın kızıştığı, iktidarlarının ciddi şekilde tehlikeye girdiği dönemlerde buna başvururlar. Yani, ne yazık ki, fazlasıyla **çağdaş** bir şeydir işkence. Devrimciler de dünyanın her yerinde bunun böyle olduğunu bilirler. Her devrimci için «başta gelebileceklerden» biridir yani bu.

Şimdi, henüz Füzuran'ın romanından söz etmekte olduğum bölümde söyleyeceğim sözler, daha sonraki bölümde ele alacağım Erdal Öz'ün **Yaralıların** romanı için de bir ölçüde geçerli sayılarak okunabilir.

12 Mart'ta işkence, Türkiye'de daha önce benzeri görülmedik boyutlara ulaştı. Uygulandıkça azıttı, kendi kendini besleyerek büyüdü. İşkenceye uğrayan yığınla insanların bazısından —ki, aralarında tamamen suçsuz olanları da vardı— önceden tasarlanmış ifadeler alınmaya çalışıldı. Örneğin «Sabotaj Davası» gibi bir olay, kamuoyunda solu yıpratmak için uyduruk senaryoyu sahneye koymak için yaratıldı, gelişigüzel adam toplanarak, akıl almaz baskılarla «itirafname»ler imzalatıldı. Bir de, Sosyalist oldukları için tehlikeli veya «muzır» sayılan, ama bir eyleme bulaşmadıkları için dokunulamayan kişilere provokasyon uygulanmaya çalışıldı. Gelgelelim, işkence olayları arasında **belirleyici** olanlar bunlar değildi. Sorgu ve işkenceyi yürütmekle görevli olanlar, siyasî düşmanlarını ele geçirmişlerdi, bu insanları mümkün olduğu kadar suçlu göstermeleri gerekiyordu. Bunun için her şeyi ellerinden geldiğince abarttılar. Bazen olmadık şeylerden suç yarattılar. Ama bütün bunlara karşın, klasik işkence sürecinin mantığı egemendi: yani, söyletmek isteyenlerle söylememeye çalışanlar vardı.

Basit bir teknik ayrıntı üstünde titizlenmek için söylemiyorum bunu. Ayrıntı, önemli bir ayrıntıdır. Bir durumda, her şeyi önceden hazırlamış, senaryoları yazmış adamlar var. Bunlar, yetkililerini ve kaba kuvvetlerini alabildiğine kullanarak, sanığa kendi istedikleri şeyleri zorla kabul ettiriyorlar. İkinci durumda, bazı şeyleri bilen, bazılarını da bilmeyen adamlar, bunları öğrenmek için gene aynı yöntemleri uyguluyor. İşkencenin kendisi şüphesiz iki durumda da aynı. Ama işkenceyi yapanla işkence yapılanın tavırları, iki durumda da, radikal bir biçimde değişiyor. Yapanların tavrı bizi çok fazla ilgilendirmeyebilir. Gerçi, işkence yapan bir kişinin psikolojisi kendi başına da ilgi çekici bir konu olabilir. Ama o kadar. Çün-

kü işkence yapma zorunluğunu doğunca, yapacak adam da hep bulunmuştur. Bizim için önemli olan, işkence yapılanların tavrında iki duruma göre oluşacak farklılıktır.

Birinci durumda kör bir kuvvetle karşı karşıyayız. Düşüneceğimiz bir şey yok. Bize yapılan, edilgin bir şekilde boyun eğiyoruz. Fiziksel dayanıklılığımıza göre, sonunda teslim oluyor, ya da olmuyoruz. İkincisinde, işkence yapılan kişi belki yapandan daha da etkin olmak zorunda. Sorumlu olduğumuz şeyler var, bunların söylenmemesi gerekiyor. Çünkü, başkalarına da aynı şeyi uygulayabilmek için soruyorlar bunları. İşkenceye uğrayan kişinin gerçek bir işçi hareketine katılmış olduğu düşünülürse, sorumluluğun büyüklüğü daha kolay anlaşılır. Verilecek her bilgi, işçi sınıfının kurtuluşuna ihanettir. Onun için bu ikinci durumda, fiziksel dayanıklılığımızla olduğumuz kadar, belki ondan da daha fazla, zekamızla içine düştüğümüz durumdan kurtulmaya çalışıyoruz.

12 Mart'ın işkenceleri anlatılırken, sanırım ikinci açıdan bakmak doğru olurdu. Çünkü o zaman, soyut bir durumdan, yani akıl dışı bir kuvvetin sadistçe zulmü sorunsalından çıkılır ve gerçek sorunsala girilirdi. O zaman ele alınabilecek birkaç soruyu kısaca sıralayayım: ortada gerçek bir işçi hareketi bulunmadığı bilgisi, belki bilinç-altı bir bilgi olarak varolduğu için genellikle fazla sorumlu da davranılmadı. Böylece, daha önce-leri yaygın olan «devrimci konuşmaz» inancı sarıldı. Ama bu inanç zaten gerçekçi değildi, çünkü «mutlakçı» bir anlayışa dayanıyordu. Oysa verilebilecek bilgiler, bir de verilmeyecek bilgiler vardır. Bu, içinde bulunulan somut durumun o durumdaki devrimci tarafından iyi değerlendirilmesi sorunudur. Bu konu da, eskiden geçerli olan ahlâkî dogmalarla değil, somut insan ve somut politika gerçekliği içinde ele alınmalıydı.

Sorunun böyle bir temelden ele alınması çok yararlı olurdu. Çünkü özellikle böyle bir bilgi, teoriden çok sanat yoluyla daha iyi aktarılabilir. 12 Mart sorguları ve sonuçları bu bakımdan zengin bir malzeme getirir. Konuşmayanlar nasıl konuşmadı? Ama, aynı zamanda, konuşanlar niçin konuştu? Kimi nasıl, konuştuğunu örtmek için careyi sonradan keskinleşmekte buldu? **Savunma** ile yapılan keskinlikler, hangi polis ifadelerini örtüyordu? Ya da, konuştuğuktan sonra daha dürüst davranıp bunu açıklayan başkaları, bu eziklik yüzünden sonra ne gibi saplantılar edindiler? Roman, bütün bunları, eleştirelilikle, ama mutlaka **insancıl** ve **anlayışlı** olması gereken bir eleştirelilikle işleyecek ve aktaracak bir sanat aracı olabilirdi.

Bunlar ele alındığı zaman, işkence sorunu, çoğu 12 Mart romanında gördüğümüz soyutluktan çıkar. Anlaşılmasa bir vahşet olacak yerde, politik konumuza çeşitlenmiş bir tutumla ele alınıp incelenebilecek bir olay olur; asıl önemlisi, yani bir sanatçı için öncelikle önemli olanı, insanları gerçek somut durumlar içinde, gerçek

çi ve **insancıl** bir açıdan görmek mümkün olur. Ancak, şu son satırlarda sıkça sözünü ettiğim insancılık, 12 Mart romanlarında egemen olan belirsiz «hümanist sorunsal» değildir. Marksist politika anlayışının zorunlu bir parçası olan somut bir insancılıktır.

12 Mart işkencelerinin bu anlayış içinde ele alınabilmesi için belki de henüz vakit erkendir. Çünkü olaylar hâlâ çok ham. Sanatın onları kendine malzeme yapacağı kıvama henüz gelmediler. Bir yandan, bu konuyu işleyecek bir romanın bugünkü alıcısı da belki henüz hazır değil. Söylenmek istenenin yanlış anlaşılması çok kolay. Dolayısıyla, başlangıçta söylediğim gibi, işkencenin romanda işlenmesi, işkencenin korkunçluğunu soyut bir şekilde duyurmak bakımından, belli bir propaganda görevini belki yerine getirdi. Ama olayın **romanı** henüz yazılmadı.

Füruzan'ın romanında, devrimci kişilerin, özellikle bir çeşit «akıl merkezi» olan Haydar'ın konuşmaları buram buram hümanizm kokuyor. Burada bunun da üstünde fazlaca durmak istemiyorum. Ancak, bu hümanist sorunsalın, yani daha doğru değerler için eski kuşakla, anaları babalarıyla çatışmaya giren, kişisel kurtuluşlarını yurdun kurtuluşuyla özdeşleştiren, ama kötülerin politik tuzağına düşerek sabırsızlıklarını yüzünden hüsrana uğrayan bu genç insanların sorunsalın varlığı, Marksist bir yaklaşımı dışarı itmiş, daha önce «Politik Roman» yazımda sözkonusu ettiğim ilerici - ahlâkî sorunsalla yazılmış romanlara bir yenisini eklemiştir.

ERDAL ÖZ ve VAROLUŞSAL SORUNSA

12 Mart romanları arasında mutlaka sayılması gereken Erdal Öz'ün **Yaralısın** adlı eserinde, şimdiye kadar anlatılanlardan temelde pek uzak olmayan bir açı ile karşılaşılıyor. Özellikle suçluluk ve işkence konuları aynı ideolojik temelden kalkılarak işlenmiş. Kitabın önemli bir özelliği olan «varoluşsal» sorunsal da bunun bir uzantısı olarak beliriyor.

Erdal Öz'ün romanındaki kişiyi çözmek biraz güç. Bunda, anlatı tekniğinin, roman protagonisti olan kişiden «sen» diye söz edilmesinin payı var. Böyle bir anlatı tekniği ilk anda çarpıcı ve yeni görünebilir, ama bence iyi düşünülmemiş ve bu nedenle yerini bulmamış bir süs bu. «Sen» denmesinin nedeni, belli ki, her birimizin bu duruma düşebileceğimizin anlatılmak istenmesi: «Buradaki adam sen de olabilirdin». Ama ayrıntılar çoğaldıkça, «sen» kelimesi, böyle bir özdeşliği sürdürmemizden çok bunun tersine yol açıyor. «Sen»i gördükçe bunu «o» diye okumaya alışıyoruz, çünkü bu anlatılanların başımızdan geçmediğini biliyoruz. Normal şekilde «o» dense, alışık olduğumuz çeşitten bir özdeşlik nasıl olsa kurulur ve böylesi daha etkili olabilirdi. Ancak bu teknik, öze ilişkin başka sorunlar da yaratıyor. Bu «sen» herhangi bir kişiye, demek gökten inmişçesine bir belânın içinde bulmuş

kendini. Falan filan kişileri şöyle böyle tanıdığı için bir kazaya uğramış birdenbire. Öte yandan, buradaki kişinin bilinçli olmak bakımından bütünü boş olmadığı da seziliyor. En azından, bazı yasak kitapları yasak olduklarını bilerek okumuş. Ama suçu ne? Herhalde yalnız kitap okumak değil. Kendisini almaya geleceklerini bildiğine göre, ortada bir şeyler olabilir. Ya da sırf arkadaşları alındı diye kendisine de gelmelerini bekliyor. Sözün kisası, protagonistin politik bir tarihi yok romanda.

Roman yukarıdaki sorulara cevap vermediği için biraz Kafkaesk bir atmosfer yaratıyor. Çünkü kişinin **politik** bilinçliliği romancı tarafından roman dışı bırakılmış. Eskiden nasıl bir etkinliği olduğunu anlayamıyoruz. Ama roman boyunca da bir etkinliği görülüyor; hep, kendisine bir şeyler yapılan bir kişi. Sorgu hikâyesine paralel giden hapisane hikâyesinde, kişinin «halklaşması», ya da kitabın kendi terminolojisiyle «Nurileşmesi» sürecini görüyoruz. Burada da kişi kendi, özellikle fikren etkin değil. Sanki izlenimler, duygular birikiyor, hapisane görüntüleri sorgu anılarına ekleniyor ve protagonist sonunda «Adım Nuri benim» deyiveriyor. Kendiliğinden oraya gelmişçesine.

Sonda düğümlenen bu tema, tabii, varolan politik hareketle ilgili örtük bir eleştiriye de içeriyor. Halktan kopuk hareketin böylece sonunda halklaştığı anlatılmak istenmiş gibi. Ama sanırım yetersiz bir simge bu, terimleri de çok iyi seçilmemiş. Ayrıca, hapisanede herkesin adının «Nuri» olması gibi gerçeküstüçülüğe göz kırpan motiflerle işlenmiş olması da bazı kaçınılmaz sa-kıncalar taşıyor, bu tip bir romanda.

Daha önce söylediklerimi burada tekrarlamayayım. Ama belli ki bu romanda da «suçumuz Sosyalist olmak» tipinden bir kişiyle karşılaşılıyor. Dolayısıyla işkence gene akıl dışı bir zulüm. Olmayan şeyleri kabul ettirme esprisi üstüne kurulu (dediğim gibi, böyle olaylar vardı, yalnız belirleyici değildi). O zaman da işkence gören insanın davranışı, belli bir **politik** süreç içinde hareket eden insanınki olmuyor. Ansızın böyle tepeden inme bir korkunç durumla karşılaşan, bilinen, bildiğimiz hayattan soyutlanarak akıl almaz bir zulüm dünyasına taşınan bir «insan»ın, «insanı» tepkisini ve dayanışını okuyoruz. Adada tek başına kalan Robenson'unki kadar olağan dışı ve **soyut** bir durum bu. Mücadele var, ama soyut bir mücadele. Bağırmanın, yalvarmanın, en sonunda da yıkılmamaya çalışan bir insanın mücadelesi. İnsanlık dışı bir durumda, insanlığını korumaya çalışıyor. İşkenceyi yapanlar, birtakım görevli kişiler değil de zebaniler olabilirdi, durumu değiştirmezdi böylesi.

Başka türlü, varsayımsal bir örnek üstüne konuşarak bu noktayı açıklamaya çalışayım. Filan ülkede böyle bir işkenceyi politik olarak gören bir insanın başarısının simgeleri neler olabilirdi romanda? Herhalde Erdal Öz'ün çok sevdiği güvercinler olmazdı; örneğin, ifşa edilmedi-

ği için işine devam eden bir hücre olabilirdi, gene aynı şey sayesinde yapılan bir iş olabilirdi, v.b.

Türkiye'deki olayda, yani gerçek olayda, bunlar da yoktu. Onun için somutta, yanlış başlamış bir mücadele kaybedildi. Erdal Öz'ün romanında güvercin ve büyük harfle yazılmış İnsan kazanıyorlar. Ancak, o büyük harfle yazılmış İnsana hiçbir sokakta raslanmıyor.

Bu gibi nedenlerden ötürü, Erdal Öz'ün romanında, soyut bir «varoluşsal sorunsal» yer alıyor. İşkencecilerin eline düşen insanın, o yerlerdeki varoluşu, oraya gelinceye kadar ki tarihinden önce geliyor. Çünkü o sadece bir «sen». Başına gelen şey, açıklaması olmayan bir olay —ya da, gene büyük harfle yazılmış Faşizm, bütün bunların açıklaması. Kişi, Faşizm'in zulmüne, talihsiz olduğu kadar «tarihsiz» bir varlık olarak giriyor. Füruzan'da da işkencenin anlatılışı, teknik açıdan, aynı doğalcı tekniğe dayanıyordu. Ama onun insanların iyi kötü bir tarihi vardı. İşte bundan ötürü Füruzan'ınkine «hümanist sorunsal», Erdal Öz'ünkine ise «varoluşsal sorunsal» diyorum.

Yaralısın, insanını içine koyduğu varoluşsal konum açısından, Füruzan'dan çok Tarık Dursun'un **Gün Döndü**'süne yakın. Ondaki daha üstün bir eser, ama ideolojik çerçeveleri yer yer çakışıyor. Bakalım **Gün Döndü**'nün başlangıcına:

Anahtarı kilit içinde mümkün olduğu kadar sessizce çevirdim, içeri girdikten sonra bir süre koridorda durup bekledim. Dışardan yağmurun sesi geliyordu hâlâ; mutfak penceresi açık kalmıştı, damlalar içeri vuruyordu. Gittim, kapadım pencereyi; hiç yeri yokken duvardaki fosforlu elektrik düğmesine parmağımı bastırdım, tavadaki ışık yanıverdi.

Tam karşımda, lavabo çeşmelerinin üstündeki aynada kendimi gördüm; solgun, rengi uçuk, saçları yağmurdan keçeleşmiş, gözlerinin altı küçük küçük torbacıklarla dolu, akları az, kanı bol gözler bana bakıyordu.

Burnumun üstünde birikmiş yağmur ıslaklığını avucumun tersiyle sildim, aynaya daha çok sokuldum, parmaklarımı dudaklarımda gezdirdim; titrediğimi farkettim o an ...Aynadan bana bakan kendime yalancılıktan gülümsemeye çalıştım, beceremedim... Göz göze geldiğimizde başımı yana çevirdim, görmezliğe getirdim. Çeşmenin kırmızılığını açtım; su, parmaklarımdan akmaya başladı.

Eğildim, avuçladığım suyu yüzüme çarptım. Soğukluğu aynı anda ellerimin derisini bıraktı, yüzüme, yanaklarıma sıçradı; giderek ısındığımı duydum.

Daha da çok uzatılabilir, ama hep aynı şeyler. Buraya kadar yeterli fikir verir sanıyorum. Varoluşçu felsefenin uzantısı sayılabilecek Yeni Ro-

man'dan türetilme bir «nesnelere» kültürü, basit bir edebiyat bilgileri kitabında sunulacak bir «örnek» yalınlığıyla karşımızda. Nesnelere karşılık, insanî olarak, duyular var. «İsindiğimi duydum» gibi. Bol bol doğalcı ayrıntı var, elektrik düğmesinin «fosforlu» oluşunun da unutulmaması gibi. Böylece, dışarıdaki gerçeklik tamam, insanın gerçekliği ise aynadaki yabancılık. Yabancılaşma edebiyatı tekniklerinin, aynı zamanda kendine yabancılaşma temasının en klasik varoluşçu örneği olan «ayna» da daha ilk adımda karşımıza çıkıyor. Sözün kısası, devrimciliğin helvasını egzistansiyalizmin kaşığıyla yiyor yazar.

Erdal Öz için bu kadarını söyleyemeyiz. Kullandığı teknik temelde bundan çok farklı olduğu için değil, o teknikle başka, daha devrimci bir yere varmayı içtenlikle istediği için. Ama gene de kitabının sonlarındaki şu alıntıya bir göz atalım:

Her şey öylesine yeni ki. Yepyeni bir dünyanın kapısından sokuldun az önce. Eski dünyadan kalma her şeyden soyuyorlar bir bir. Eski dünya ile ilgili birtakım bilgiler de edindiler. Sordular. Söyledin. İkel bir makineyle işte kafanın dışını da, biçimini de değiştiriyorlar. Önce saçlarından arınıyor-sun. Sonra da soğuk suyla incecik sabunlanan yüzünden kör bir usturaya yüzünün kesiklerinden sıyrılan kanla karışık sakallarını bırakıyorsun. Bir kantaşını çivi batırır gibi sürüyor kanayan yerlerine. Kafanın içine de sıra gelecek mi?

Bu aslında aynı teknik, aynı ayrıntılar. Yalnız, işkencecilerin ya da onların yardımcılarının hoyratlığı bu tekniğe monte edilmiş. Alıntının sonunda «kafanın içi» sözkonusu ediliyor, böylece, nihayet, roman biterken, o kafanın bir de «içi» ol-

duğunu öğreniyoruz. Ama bununla tanışmadan bitiyor roman.

Şu da, gene aynı yabancılaşma edebiyatı tekniği:

Ortada sallanan ampulün tam altında durup, aynaya bakıyorsun: Sensin bu. İğrenc bir yüz. Bozarmış kafanda yol yol koyuluklar. Gözlerin şiş. Yüzün yağlı. İki büyücek morluk. Anlamsız. Çirkin. Aşağılık. Pis. Sen misin bu?

«Bu benim,» diyen kendi sesini duyarak: «Bu ben'im» diyorsun...

Sesine de, aynadaki görüntüne de yabancı-sın.

«Niçin buradayım? Ne işim var benim burada?»

Senin sesinle söylüyorsun bunları da...

Bu bir teknik, ama her teknik belli bir bakış açısının ürünüdür. Bir içeriğin ürettiği teknik, bir başka içeriği iletmek için kullanılamaz. Kullanılırsa, kendi eski içeriği ister istemez sızar içeriye.

Bu eleştiri, ele alınan ürünlerin kendi me-ziyet ve kusurlarını araştırma gibi bir çabadan çok, belli bir roman ve politik roman anlayışının perspektifinden hareket ediyor. Sözkonusu romanlara bu açıdan bakmak, daha başlangıçtan, onları eleştirmek oluyor, çünkü aynı perspektif bu romanlarda yok. Dolayısıyla, sonuçta, romanların iyi veya kötü yanlarını değil, ilkelerini tartışmış oluyoruz. Bu ilke, yalnızca, ele alınan politik olayın yorumuyla ilgili bir sorun değil, aynı zamanda sanatsal bilginin ve sanatsal araştırmanın niteliğine ilişkindir. Böyle geniş bir konuyu da tek bir yazı içinde bitirmeye imkân yok. 12 Mart'ın romanımıza getirdiği değişik perspektifleri, çeşitli romanlarda incelemeye çalışarak bu yazı dizisini sürdürmek gerekiyor. ■